

РОЗДІЛ 8 КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.9

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЦЯ І РОЛІ ТРАДИЦІЙ ТА ЗВИЧАЇВ В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

RESEARCH OF PLACE AND ROLE OF CUSTOMS AND TRADITIONS IN THE SYSTEM OF CRIME PREVENTION IN UKRAINE

Босак К.С.,
аспірант

Класичного приватного університету

Стаття присвячена аналізу праць, що стосуються місця і ролі традицій та звичаїв в системі заходів запобігання злочинності в Україні. Вивчалися як праці кримінологів та фахівців з кримінального права, так філософів і теоретиків права. Акцентується увага на невирішених питаннях з цієї проблематики.

Ключові слова: традиції, звичаї, запобігання злочинності, заборона, субкультура, злочинні традиції та звичаї, особа злочинця, суспільство.

Статья посвящена анализу работ, касающихся места и роли традиций и обычаев в системе мер предупреждения преступности в Украине. Изучались как труды криминологов и специалистов по уголовному праву, так философов и теоретиков права. Акцентируется внимание на нерешенных вопросах по этой проблематике.

Ключевые слова: традиции, обычаи, предупреждение преступности, запрет, субкультура, преступные традиции и обычаи, личность преступника, общество.

This article analyzes the works relating to the place and role of customs and traditions in the system of crime prevention in Ukraine. Works of criminologists and experts in criminal law, works of philosophers and theorists of law were studied in this article. Attention is focused on outstanding issues from that perspective.

Key words: traditions, customs, crime prevention, prohibition, subculture, criminal traditions and customs, personality of the criminal, society.

Постановка проблеми. Проблема протидії злочинності є однією з завдань кримінально-правової політики держави. На основі узагальнення причин злочинності удосконалюються та розробляються нові заходи, що дозволяють мінімізувати рівень злочинності в державі. Як правило, серед основних причин злочинності виділяються занепад моралі, низький рівень культури та духовності. Тому крім традиційних заходів у системі запобігання злочинам дослідники звертають увагу на традиції та звичаї як неформальні соціальні норми, що здатні впливати на поведінку осіб та формування пріоритетних ціннісних орієнтацій.

Передумовою визначення місця і ролі традицій та звичаїв в системі заходів запобігання злочинності в Україні є звернення кримінологів до праць філософів, істориків, соціологів, культурологів та теоретиків права.

Оскільки поняття традицій та звичаїв є міждисциплінарним і дослідженню їх змісту, природи, окремим видам присвячували свої праці багато вчених з різних галузей знань, мета статті полягає в узагальненні праць, що безпосередньо чи опосередковано торкалися місця і ролі традицій та звичаїв в системі заходів запобігання злочинності, а також визначення проблемних питань, що залишилися поза розглядом науковців.

Виклад основного матеріалу. Процес аналізу стану розробки місця і ролі традицій та звичаїв в системі заходів запобігання злочинності умовно можна поділити на три етапи: 1) аналіз наукових робіт, що безпосередньо не стосуються предмету дослідження, але тісно з ним пов'язані, оскільки стосуються таких сфер суспільного життя, як мораль, духовність, культура тощо; 2) аналіз традицій та звичаїв на філософському, загальнотеоретичному та правовому рівнях; 3) узагальнення місця та ролі традицій та звичаїв на рівні запобігання злочинам.

Серед теоретиків дореволюційних часів, які вивчали традиції та звичаї, слід виділити М.М. Алексеєва, який намагався у рамках єдиної теорії пояснити співвідношення звичаїв, права, моралі та релігії [9]. І.Л. Янишев досліджував православно-християнське вчення про мораль, В.В. Єсіпов аналізував співвідношення релігії та права, гріха та злочину, а також вивчав звичаї слов'ян. М.С. Суворов, розглядаючи сутність, підстави, мету церковних покарань, звертав увагу на співвідношення гріха та злочину. О.Ф. Кістяківський, І.Я. Фойницький, М.М. Харузін розробили програми для збирання та вивчення народних юридичних звичаїв. М.В. Загоскін надав відповіді на програму Імператорського Російського географічного товариства для збирання народних юридичних зви-

чаїв. Л.Й. Петражицький присвячував праці дослідженню права та моралі, П.П. Чубинський розглядав значення казок, прислів'їв та пісень для криміналіста, М.М. Забилін вивчав звичаї, обряди, перекази та заборони російського народу. В.І. Сергієвич, В.В. Іванов, М.П. Дружинін досліджували звичаєве право. Г.Н. Брейтман вивчав традиції та звичаї злочинного світу. Описували кримінальну субкультури А.П. Чехов, Ф.М. Достоєвський та ін. З присутнім гумором та значною долею скептицизму ми вивчаємо твір «Енеїда» І.П. Котляревського, де карою за гріх виступає пекло.

Сучасні вітчизняні та російські вчені досліджували або фрагментарно розглядали такі питання, як вплив моралі, культури на поведінку особи, в рамках цих досліджень автори звертали увагу й на традиції та звичаї у запобіганні злочинам. Серед них, зокрема, В.М. Кудрявцев вивчав звичаї російського суспільства у перехідний період, а також те, як вони впливають на стан злочинності у Росії. О.І. Бойко розглядав морально-релігійні основи кримінального права. Ю.М. Антонян вивчав проблеми формування особи злочинця шляхом впливу на останню соціальної середовища. Р.Б. Головкін розглядав звичай у механізмі забезпечення правомірної поведінки особистості. О.М. Бібік обґрунтовує актуальність культурологічного підходу в кримінальному праві та кримінології. С.М. Іншаков розглядав вплив культури на злочинність. М.П. Клейменов простежував криміналізацію суспільства з точки зору культурологічного аспекту. Г.В. Мальцев, вивчаючи культурні традиції права, розглядає не лише їх як основу сучасних цивілізацій, а й простежує їхній вплив на формування світогляду різноманітних народів. С.Ф. Денисов досліджував вплив засобів масової комунікації на злочинну поведінку молоді, а також вплив моралі як основи виховання молодого покоління в Україні. Н.Ф. Кузнецова розглядала взаємодію кримінального права та моралі. О.В. Симоненко вивчав можливість використання виховних засобів та механізмів в кримінологічній науці з метою підвищення ефективності запобігання злочинності. Н.І. Мінкіна досліджувала антикриміногенний потенціал домінуючої культури суспільства та засобів масової інформації як способу її передачі, А.В. Кочетков досліджував характер впливу кримінальної субкультури на загальну культуру.

Традиції та звичаї були предметом вивчення праць філософів, теоретиків права. Ці вчені в рамках об'єкту дослідження розглядали поняття, зміст, природу, види, функції традицій та звичаїв. Тому на основі праць українських та російських вчених філософських наук (В.В. Авер'янова, С.Г. Азовцева, С.К. Бондирева, В.М. Каїрова, Г.С. Лозко, В.Д. Плахова, І.В. Суханова та ін.), теоретиків права (В.Б. Авер'янова, С.С. Алексеева, Д.О. Вовка, М.І. Козюбри, М.М. Кулажнікова, М.В. Лісичина, Ю.П. Лободи, Г.В. Мальцева, Ю.М. Оборотова, С.С. Павлова, А.М. Сагідова, О.Ф. Скакун, Р.І. Станіславйтиса, Б.Я. Токарева, С.В. Юшкова та ін.) був проведений аналіз та узагальнено поняття, зміст, значення та види традицій та звичаїв в системі заходів запобігання злочинності.

У радянський та пострадянський періоди у наукових колах питання боротьби зі злочинністю пов'язані здебільшого з дослідженням злочинних традицій та звичаїв в межах кримінальної субкультури, яка є окремим великим розділом в рамках кримінології. Аналіз стану розробки кримінальної субкультури не обумовлений метою цієї статті, але тема є актуальною лише в межах впливу негативних традицій та звичаїв, які є невід'ємним атрибутом кримінальної субкультури. Особливий інтерес викликають злочинні традиції та звичаї, оскільки мають потужний вплив на поведінку осіб, які перебувають у злочинних угрупованнях. Ці традиції виконують функції, за допомогою яких до лав злочинних груп залучаються нові особи, особливо молодіжного віку. Слід зазначити, що особливістю кримінальної субкультури є її емоційне та ігрове забарвлення, але основними традиційними установками злочинців все одно служать традиції позитивного характеру, зокрема ідеї братерства, взаємодопомоги тощо.

Більшість дослідників, які вивчали злочинні традиції та звичаї розглядали їх як один з детермінантів злочинності, який необхідно мінімізувати. В основному, до цього питання звертались російські науковці. Так, російський кримінолог М.О. Яковлев [14, с. 8] відмічає, що економічною основою тюремної субкультури є «злодійський общак». Протистояти цій пенітенціарній традиції, на його думку, може створення фондів взаємодопомоги засудженим, що дозволить знизити рівень негативного впливу авторитетів злочинного світу на представників тюремної субкультури. Автор виробив заходи щодо запобігання та профілактики злочинів та правопорушень, що впливають з відносин представників пенітенціарної субкультури, заснованої на традиціях та звичаях даної субкультури. Відзначимо, що попри існування такої допомоги в пенітенціарних установах України, сам по собі «общак» не зник, оскільки сьогодні він виконує, поряд з допомогою засудженим, інші функції. В подальшому цьому питанню буде присвячена окрема публікація.

С.Я. Лебедев вивчав різні недостатньо досліджені кримінологічною наукою процеси злочинності, детерміновані традиціями та звичаями, різні теорії та практики її попередження, підвищення ефективності профілактичної діяльності правоохоронних органів на основі отриманих знань. Вчений акцентував увагу переважно на впливі кримінальних традицій та звичаїв як одного з детермінантів злочинів, наголошуючи, на антикриміногенній ролі позитивних традицій та звичаїв [8].

М.М. Шакір'янов вивчав злочинні традиції серед засуджених. Кримінолог сформував поняття злочинних традицій та вивчав їх в історичному аспекті, узагальнив позитивний досвід в діяльності пенітенціарних установ у боротьбі з ними; вивчив природу та особливості злочинних традицій та показав їх роль в механізмі впливу на протиправну поведінку засуджених [13, с. 6].

В.В. Тулегенов досліджуючи кримінальну субкультуру, визначав в ній місце татування, крими-

нального жаргону, класифікував клички засуджених в залежності від статусу та визначав їх кримінологічне значення, розробляв заходи з нейтралізації кримінальної та тюремної субкультури та заходи із запобігання правопорушень, пов'язані з ними [10, с. 5].

О.П. Дубягіна вивчала характеристики звичаїв злочинної середи, що мають кримінологічне значення, провела кримінологічний аналіз сутності та змісту основних засобів комунікації злочинної середи: мовних та образотворчих, визначила роль фольклору кримінальної середи як засобу підтримання злочинного способу життя, визначила механізм дії звичаїв та засобів комунікації у злочинній та навколо злочинній середі, у т. ч. і вплив на соціум в цілому, визначила напрями оптимізації правового виховання, у т. ч. контркримінальної освіти і пропаганди як важливих складових боротьби зі злочинністю [5].

Д.Л. Виговський вивчав кримінальну субкультуру в механізмі злочинності неповнолітніх. В процесі свого дослідження автор визначив поняття «кримінальної субкультури» як специфічного ставлення особи до псевдозаконів злочинного середовища, провів аналіз кримінологічних теорій і поглядів, що розглядають особливості виникнення, функціонування, поширення норм кримінальної субкультури, визначив соціальну природу цього явища, закономірності його генезису; визначив особливості неформального поділу носіїв кримінальної субкультури на субкультурні групи (страгіфікацію кримінальної субкультури); визначив найбільш характерні зовнішні і внутрішні прояви кримінальної субкультури; провів історичний аналіз суспільних явищ, що передували виникненню кримінальної субкультури в Україні у сучасному вигляді; встановив риси, що притаманні кримінальній субкультурі в теперішньому вигляді; провів кримінологічне дослідження впливу кримінальної субкультури на злочинність неповнолітніх в Україні; визначив засоби попередження і нейтралізації впливу кримінальної субкультури на злочинність неповнолітніх; запропонував методи і засоби протидії кримінальній субкультурі [1, с. 5].

Питанню кримінальної субкультури присвячує свої праці С.Ф. Денисов. Вчений розглядає криміногенні чинники субкультури, що стимулюють кримінальну чи криміналізовану поведінку осіб молодіжного віку, уточнює та поглиблює поняття субкультури, дане іншими авторами, описує моделі співвідношення та взаємодії криміналізованих молодіжних субкультур із різними сегментами культурного простору, з'ясовує ціннісні та поведінкові складові криміналізації молоді через субкультуру. С.Ф. Денисов наголошує, що злочинна субкультура приваблює молоді саме тому, що злочинець на рівні масової свідомості часто є тим, кому в цьому соціумі вдається бути самим собою, а не грати чужі, штучно нав'язані ролі [4, с. 253].

В.О. Туляков, досліджуючи соціально-правові основи вчення про жертву злочину, зазначає, що на рівні малих соціальних груп і співтовариств криміногенне значення віктимності вивчається через дослідження сукупності психологічних та соціально-

психологічних змінних (соціальний досвід, норми, установки, звичаї, традиції, вірування) процесів, що підвищують віктимність окремих груп населення. Вчений наголошує, що соціальні потреби, переконання, цінності і норми формують історичні типи віктимної і злочинної поведінки, впливаючи на зміну систем соціального контролю і ставлення до жертв злочинів, а також припускає, що кожне покоління відтворює і передає визначені типи віктимної і злочинної поведінки своїм нащадкам [12, с. 14, 16]. Приділяв увагу автор й етапам девіантної поведінки, наголошуючи, що на етапі безкарного вчинення утилітарно-ситуативних проступків відбувається активне утвердження раніше засвоєних і підкріплюваних насильницьких звичаїв і правил поведінки у повсякденній діяльності суб'єкта [11].

Серед кримінологічних робіт, присвячених традиціям та звичаям, є праці, що досліджують місце і роль позитивних традицій та звичаїв в системі заходів запобігання злочинності, де автори цих робіт звертають увагу на антикриміногенну роль традицій та звичаїв.

Н.В. Кабакова досліджує природу, зміст, особливості православних традицій та звичаїв, аналізує та дає кримінологічну оцінку їх основних соціальних функцій; розробляє методологічні основи кримінологічного вивчення православних традицій та звичаїв; вивчає діяльність православних організацій як провідників православних традицій та звичаїв в Росії і можливість їх впливу на фактори, що детермінують злочинність; визначає місце та роль православних традицій та звичаїв в сучасній системі запобігання злочинів; виявляє та аналізує можливості, засоби та способи впливу православних традицій та звичаїв на нейтралізацію криміногенних якостей осіб, які скоїли злочини; розробляє пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення запобіжної діяльності органів внутрішніх справ [6, с. 4].

Д.А. Курбанова досліджує традиції та звичаї народу Дагестану в системі заходів запобігання злочинності. В процесі дослідження автор розкриває поняття, природу, зміст, особливості національних традицій та звичаїв народів Дагестану; аналізує та дає кримінологічну оцінку їх основних соціальних функцій в сучасних умовах розвитку суспільства; вивчає кримінологічні особливості злочинності в Республіці Дагестан; аналізує фактори та особливості регіональної злочинності; виявляє та аналізує можливості, засоби та способи впливу традицій та звичаїв народу Дагестану на формування у населення навиків правомірної поведінки й нейтралізацію криміногенних якостей з метою профілактики злочинності; розробляє пропозиції та рекомендації з використання народних традицій та звичаїв в профілактиці деяких, найбільш тісно з ними пов'язаних, злочинів [7, с. 5].

Аналіз наукових робіт дає змогу зробити висновок, що традиції та звичаї, незважаючи на те, що вони є предметом дослідження багатьох вчених з різних галузей знань, в українській кримінології практично не розглядалися. Зокрема поняття, зміст, види, функції традицій та звичаїв вивчали здебільшого

філософи та теоретики права. Поодинокі дослідження Д.Л. Виговського, С.Ф. Денисова, В.О. Тулякова не дають повного уявлення, як традиції та звичаї впливають на зниження рівня злочинності та стимулюють позитивну поведінку. Вчені з кримінального права та кримінології, як правило, досліджували та досліджують місце традицій та звичаїв в межах кримінальної субкультури, аналізуючи їх детермінуючу роль та вплив на поведінку осіб. З огляду на це варто наголосити, що поза розглядом залишаються дослідження місця та ролі окремих видів традицій та звичаїв в системі заходів запобігання злочинності, зокрема професійних та морально-етичних, духовно-сімейних, народних; аналіз місця і ролі традицій та звичаїв на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях; використання традицій та звичаїв у профілактиці злочинності суб'єктами запобігання злочинам; відмежування традицій від звичаїв на рівні запобігання злочинам; вплив професійних традицій та звичаїв на поведінку особи за місцем роботи (служби).

З огляду на вищенаведене, вважаємо, з метою визначення місця і ролі традицій та звичаїв в системі заходів запобігання злочинності в Україні у подальшому необхідно вирішити такі питання:

- визначити вплив традицій та звичаїв на поведінку особи на прикладі їх злочинного забарвлення та позитивного потенціалу;
- дослідити традиції та звичаї в системі заходів запобігання злочинності в Україні, які мають позитивний потенціал, зокрема релігійні, духовно-сімейні, професійні та морально-етичні, народні.
- з'ясувати можливість використання традицій та звичаїв в системі заходів запобігання злочинності в Україні різними суб'єктами профілактики злочинів;
- показати можливість нейтралізації злочинних

традицій та звичаїв за допомогою їх заміни позитивними на основі законодавчого підтримання останніх;
– визначити різницю між традиціями та звичаями на рівні запобігання злочинам.

Висновки. Аналізуючи стан розробки проблеми місця і ролі традицій та звичаїв в системі заходів запобігання злочинності, слід зазначити, що традиції та звичаї є міждисциплінарними поняттями, які були предметом дослідження багатьох наукових робіт не тільки кримінологів, а й філософів, соціологів, теоретиків права.

Для визначення поняття, змісту, функцій, видів традицій та звичаїв був проведений аналіз робіт з філософії та теорії права.

Зазначимо, що в кримінології традиції та звичаї розглядалися здебільшого у якості детермінантів злочинності, а саме злочинних традицій та звичаїв в межах кримінальної субкультури, вивчення яких дозволяє розробити заходи з мінімізації та нейтралізації чинників, що породжують злочинність. Серед кримінологічних робіт в останні роки почали з'являтися роботи, що у якості заходів запобігання злочинам вивчають антикриміногенну роль позитивних традицій та звичаїв. Узагальнюючи, варто наголосити, що, враховуючи наукові здобутки місця і ролі традицій та звичаїв в системі запобігання злочинів, залишаються невирішеними питання, пов'язані з дослідженням місця та ролі окремих видів традицій та звичаїв в системі заходів запобігання злочинності, зокрема професійних та морально-етичних, духовно-сімейних, народних, аналіз місця і ролі традицій та звичаїв на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях; використання традицій та звичаїв у профілактиці злочинності суб'єктами запобігання злочинам; відмежування традицій від звичаїв на рівні запобігання злочинам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виговський Д.Л. Кримінальна субкультура в механізмі злочинності неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Д.Л. Виговський. – К., 2006. – 18 с.
2. Денисов С.Ф. Детермінанти злочинності і моделі кримінологічної превенції злочинів молоді : монографія / С.Ф. Денисов. – Запоріжжя : КПУ, 2010. – 396 с.
3. Денисов С.Ф. Злочинна і пенітенціарна субкультура та її деструктивний вплив на формування поведінки молоді / С.Ф. Денисов // Держава та регіони. Серія «Право». – 2012. – № 3. – С. 105–109.
4. Денисов С.Ф. Кримінальна субкультура як можливий комплекс ціннісних детермінантів у формуванні поведінки особи молодіжного віку / С.Ф. Денисов // Південноукраїнський правничий часопис. – 2009. – № 2. – С. 253–256.
5. Дубягина О.П. Криминологическая характеристика норм, обычаев и средств коммуникации криминальной среды / О.П. Дубягина. – М. : Юрлитинформ, 2008. – 204 с.
6. Кабакова Н.В. Криминологическое изучение православных традиций и обычаев и их использование в предупреждении преступлений : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Н.В. Кабакова. – М., 2006. – 143 с.
7. Курбанова Д.А. Традиции и обычаи народов Дагестана в системе мер предупреждения преступности : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Д.А. Курбанова. – Махачкала, 2010. – 194 с.
8. Лебедев С.Я. Традиции и обычаи в системе криминологической детерминации (Теоретические и методологические основы исследования) : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / С.Я. Лебедев. – М., 1995. – 300 с.
9. Стукалов А.В. Этика права Н.Н. Алексеева : автореф. дисс. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.05 / А.В. Стукалов. – Тула, 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dslib.net/etika/jetika-prava-n-n-alekseeva.html>.
10. Тулегенов В.В. Кримінальна субкультура та її криминологічне значення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В.В. Тулегенов. – Ростов-на-Дону, 2003. – 23 с.
11. Туляков В.А. Виктимологія : монографія / В.А. Туляков. – К., 2003. – 148 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://provizitku.ru/yourisprudenciya/fiutr/tuljakov_v_a_viktimologija_monografija_kiev_2003_148_s.html.
12. Туляков В.О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В.О. Туляков. – Одеса, 2001. – 33 с.
13. Шакирьянов М.М. Преступные традиции среди осужденных в исправительных учреждениях и борьба с ними : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / М.М. Шакирьянов. – СПб, 2004. – 23 с.
14. Яковлев Н.А. Тюремная (пенитенциарная) субкультура как криминогенный фактор и перспективы нейтрализации ее негативного влияния : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Н.А. Яковлев. – Рязань, 2006. – 23 с.